

«Από την έρευνα στη διδασκαλία»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λάρισας «Κωνσταντίνος Κούμας» | Παρασκευή 3 Μαρτίου 2017

Ευφημία Καρακάντζα | Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Πατρών

«Η σύγχρονη κριτική σκέψη για την *Αντιγόνη* του Σοφοκλή»

Βιογραφικό σημείωμα

Η Ευφημία Δ. Καρακάντζα είναι μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Πατρών, όπου και διδάσκει από το 2007. Είναι πτυχιούχος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Ειδίκευση Κλασικών Σπουδών) και εκπόνησε το διδακτορικό της στο Πανεπιστήμιο του Reading, UK (Κλασικές Σπουδές 1993). Έκανε μεταδιδακτορική έρευνα στο Πανεπιστήμιο του Texas, στο Austin. Είναι Εταίρος του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Harvard.

Διευθύνει για το Κέντρο το πρόγραμμα *Kyklos*, ένα διεθνές ερευνητικό πρόγραμμα για τον Επικό Κύκλο που απευθύνεται σε μεταπτυχιακούς φοιτητές από όλον τον κόσμο. Έχει συν-ιδρύσει το ερευνητικό / ακαδημαϊκό / εκπαιδευτικό πρόγραμμα *Jocasta, Classical Reception Greece* (<http://jocasta.upatras.gr/>), το οποίο ερευνά θέματα πρόσληψης της ελληνικής αρχαιότητας τον 21^ο αι., και εγκαινιάζει έναν επιστημονικό διάλογο με την ελληνική και διεθνή ακαδημαϊκή και καλλιτεχνική κοινότητα.

Οι περισσότερες δημοσιεύσεις της αφορούν τον Όμηρο, την αττική τραγωδία, την ερμηνεία των αρχαίων ελληνικών μύθων, και την πρόσληψη του αρχαίου δράματος (πλήρες βιογραφικό και δημοσιεύσεις: <https://upatras.academia.edu/EFIMIAKARAKANTZA>).

«Από την έρευνα στη διδασκαλία»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λάρισας «Κωνσταντίνος Κούμας» | Παρασκευή 3 Μαρτίου 2017

Ευφημία Καρακάντζα | Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Πατρών

«Η σύγχρονη κριτική σκέψη για την Αντιγόνη του Σοφοκλή»

Περίληψη εκπαιδευτικού σεμιναρίου

Στόχος της παρούσας εισήγησης / μαθήματος είναι να παρουσιαστούν ορισμένες σύγχρονες προσεγγίσεις που εστιάζουν στα εξής θέματα, που έχουν «σφραγίσει» την ερμηνεία της Αντιγόνης του Σοφοκλή:

Η Αντιγόνη ως γυναίκα ταυτίζεται με τον οίκο και την υπεράσπισή του, άποψη που υποστηρίζεται κυρίως από τον G. W. Friedrich Hegel και τον Jacques Lacan, οι οποίοι αφαιρούν από την ενέργειά της την πολιτική της διάσταση.

Η φεμινιστική απάντηση στην παραπάνω άποψη που βλέπει την Αντιγόνη ως πολιτικό ενεργητή – ερευνώνται οι απόψεις των Luce Irigaray, Judith Butler, Bonnie Honig.

Πέρα από τον «ανθρωπισμό»: η Αντιγόνη και ο ενταφιασμός του αδελφού της ιδωμένα από την οπτική του τέλους του «ανθρώπου» και του «ανθρωπισμού», όπως συνηθίζαμε να τα ορίζουμε ως τα μέσα περίπου του 20ου αι..

Οι προσεγγίσεις αυτές φωτίζουν πλευρές του δράματος του Σοφοκλή και των ενεργειών της ηρωίδας του, όπως τα ερμήνευσαν κυρίως οι μελετητές του 20ού αι. (με εξαίρεση τον Hegel) . Από την παρουσίαση των απόψεών τους γίνεται φανερό ότι η κάθε εποχή με τα φιλοσοφικά / ιδεολογικά της ρεύματα και με τα μεγάλα μαζικά κινήματα στράφηκε ξανά σε εμβληματικά κείμενα της ελληνικής αρχαιότητας (ένα εκ των οποίων είναι η Αντιγόνη του Σοφοκλή) και «διάβασε» τον εαυτό της.

Η σύγχρονη κριτική σκέψη για την *Αντιγόνη* του Σοφοκλή.

Στόχος του παρόντος μαθήματος / εισήγησης είναι να δοθεί στους καθηγητές της Β/θμιας εκπαίδευσης η δυνατότητα να εξοικειωθούν με τις διάφορες ερμηνείες για την *Αντιγόνη* του Σοφοκλή που έχει θέσει η σύγχρονη κριτική σκέψη του 20ού αι.. Αυτό θα εμπλουτίσει τις ερμηνευτικές δυνατότητες κατά την διδασκαλία της *Αντιγόνης*, η οποία κυριαρχείται από την εγελιανή θέση. Επίσης, η επανατοποθέτηση των ενεργειών του Κρέοντα και της *Αντιγόνης* στα ιστορικά τους συμφραζόμενα (με την βοήθεια του εξαίρετου άρθρου της Christiane Sourvinou-Inwood, “Assumptions and the Creation of Meaning: Reading Sophocles’ *Antigone*”, *JHS* 1989 (109): 134-48) θα βοηθήσει τον μελετητή / καθηγητή να επαναπροσδιορίσει την καθιερωμένη ερώτηση που τίθεται στο πλαίσιο της διδασκαλίας του έργου στο Λύκειο ‘*ποιος έχει δίκιο, ο Κρέοντας ή η Αντιγόνη;*’ και να μετριάσει την απόλυτα αρνητική είτε την απόλυτη θετική διάσταση που αποδίδεται συνήθως στον Κρέοντα και την *Αντιγόνη* αντίστοιχα.

Εγελιανή ανάλυση της Αντιγόνης

Κατά την κυρίαρχη (ή αλλιώς ‘ηγεμονική’) εγελιανή ερμηνεία της *Αντιγόνης* (Hegel, *Φαινομενολογία του Πνεύματος*, 1807) προβάλλεται κατά κύριο λόγο η διάσταση μεταξύ θεϊκού και ανθρώπινου νόμου, και κατ’ επέκταση μεταξύ της πόλεως και της οικογένειας (ή οίκου), και τελικά του ανδρικού λόγου / πράξεως έναντι του γυναικείου. Με την διχοτόμηση αυτή εγκαινιάζεται η διάσταση μεταξύ πολιτικής και ηθικής, η οποία θα επικρατήσει στον φιλοσοφικό και πολιτικό λόγο περί της *Αντιγόνης* έως τις μέρες μας. Επιπλέον, καθιερώνεται στις συνειδήσεις των αναλυτών η διάσταση μεταξύ γυναικείας και ανδρικής πράξης, καθώς η γυναίκα κατά τον Hegel από την φύση της ταυτίζεται με τον οίκο τον οποίο προστατεύει, σε αντίθεση με τις καθαρά πολιτικές πράξεις που ανήκουν στην σφαίρα των δραστηριοτήτων των ανδρών.

Στην ίδια γραμμή σκέψης πορεύτηκε και ο Λακάν, ο οποίος επιλέγει το 1959 στην μελέτη του “Η λαμπρότητα της Αντιγόνης” (στο *Ηθική της Ψυχανάλυσης*) να χρησιμοποιήσει την Αντιγόνη ως παράδειγμα για να προβάλλει τις θέσεις του σχετικά με την έννοια της ηθικής. Ο Λακάν εξυψώνει την πράξη της Αντιγόνης στην σφαίρα του Απόλυτου Καλού, αλλά ‘κρατώντας’ και αυτός την ηρωίδα στην σφαίρα του προπολιτικού. Κατά τον μελετητή, η Αντιγόνη ποτέ δεν εισάγεται στην σφαίρα του κοινωνικού / συμβολικού, το οποίο γίνεται με το όνομα του Πατέρα (δηλ. με την απαγόρευση της αιμομιξίας με την μητέρα), αλλά παραμένει σε ένα επίπεδο ‘ενστικτώδους’ σύνδεσής της με την οικογένεια, και άρα υπεράσπισής της.

Επαναπροσδιορισμός της εγελιανής θέσης

Το α σκέλος: η διάκριση μεταξύ των θεϊκών και ανθρώπινων νόμων.

Η εγελιανή θέση δεν υποστηρίζεται απαραίτητα από την αρχαία σκέψη της κλασικής περιόδου, και ιδιαίτερα από τον Σοφοκλή. Η μελέτη του περίφημου α στάσιμου της Αντιγόνης (πολλά τὰ δεινὰ κούδεν ἄν- / θρώπου δεινότερον πέλει..., 332-33) καταδεικνύει ότι ο Σοφοκλής υποστηρίζει την σύζευξη μεταξύ θεϊκού και ανθρώπινου νόμου και όχι την διάξευξή τους, όταν εισάγει στην β αντιστροφή και διατυπώνει τις έννοιες του ‘ύψιπόλιδος’ και του ‘άπόλιδος’ (370).

Το β σκέλος: είναι η Αντιγόνη πολιτικός ενεργητής; Η απάντηση της σύγχρονης φεμινιστικής σκέψης.

- J. Butler (*Η Διεκδίκηση της Αντιγόνης*, μτφρ. της μελέτης της *Antigone’s Claim. Kinship Between Life and Death*, 2000):
 1. Η Αντιγόνη με την ενέργειά της επαναπροσδιορίζει τις σχέσεις της συγγένειας ώστε να ενταχθούν μέσα σε αυτές ‘περιθωριακές’ ομάδες του πληθυσμού, όπως είναι οι γυναίκες.
 2. Η πράξη της είναι σαφώς πολιτική.
- B. Honig (*Antigone Interrupted*, 2013):
 1. Η μελετήτρια εισάγει τον όρο «ανθρωπιστικός ουμανισμός» για να χαρακτηρίσει την πράξη της Αντιγόνης. Συνδέεται με την ‘πολιτική του

θρήνου' (περιοχή της γυναικείας δραστηριότητας), τα όρια της θνητότητας και του πεπερασμένου (ή της 'οριακότητας' = finitude) του ανθρώπου.

2. Διατυπώνει, εν τούτοις, έναν δικό της 'ηγεμονικό' λόγο (από την περιοχή που θεωρεί ότι δικαιωματικά της ανήκει), συνωμοτεί, και δημιουργεί δίκτυα αλληλεγγύης. Είναι πολιτικός ενεργητής.

Το ίδιο το κείμενο του Σοφοκλή αποδίδει πολιτική διάσταση στην πράξη της. Υπό μία έννοια ο ποιητής βάζει την ηρωίδα να οικειοποιείται τις πρακτικές των ανδρών και να εισχωρεί στους χώρους δραστηριοτήτων τους. Επίσης, η 'ενστικτώδης' και άμεση σύνδεση της Αντιγόνης με τον οίκο πρέπει να επαναπροσδιοριστεί, γιατί τελικά η ηρωίδα με την ταφή του Πολυνείκη καταστρέφει κάθε πιθανότητα συνέχισης του οίκου του πατέρα της.

Ως επίλογος:

Η πράξη της Αντιγόνης ως μετα-ουμανιστική (posthumanist) ενέργεια

Ε. Καρακάντζα

- Η σύνδεσή της με τον θάνατο (559-60).
- «Πέρα από την αρχή της ευχαρίστησης» του Φρόντ (1920).
- Στην προσπάθειά της να αποδώσει την αξιοπρέπεια που ανήκει στους νεκρούς, αγνοεί τους ζωντανούς (Laszlo Nemes, *The Son of Saoul*, 2015)

Βιβλιογραφία

- Judith Butler, 2014 [2000], *Η Διεκδίκηση της Αντιγόνης*, μτφρ. Β. Σπυροπούλου του πρωτ. *Antigone's Claim. Kinship Between Life and Death*, Αθήνα: εκδ. Αλεξάνδρεια.
- Σίγκμουντ Φρόντ, 2014 [1920], *Πέρα από την Αρχή της Ευχαρίστησης*, μτφρ. Β. Πατσογιάννης, Αθήνα: Πλέθρον.
- Mark Griffith, 1999. *Sophocles' Antigone. A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Georg W. – F. Hegel, 1993 & 1995 [1807], *Φαινομενολογία του Πνεύματος*, επιμ. Δ. Τζωρτζόπουλος, Α & Β τομ., Αθήνα: Δωδώνη.
- Bonnie Honig, 2013. *Antigone Interrupted*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Κορνήλιος Καστοριάδης, 2001, “Αισχύλεια Ανθρωπογονία και Σοφοκλεία Αυτοδημιουργία του Ανθρώπου” στο *Ανθρωπολογία, πολιτική, φιλοσοφία. Πέντε διαλέξεις στην Βόρειο Ελλάδα*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Κορνήλιος Καστοριάδης, 2007 [2004], *Η ελληνική ιδιαιτερότητα. Από τον Όμηρο στον Ηράκλειτο. Σεμινάρια 1982-1983*, ed. E. Escobar, M. Condicas, and P. Vernay, trans. by Ξ. Γιαταγάνας, editor of the Greek edition Z. Καστοριάδη, Αθήνα: εκδ. Κριτική. [orig. *Ce qui fait la Grèce. D’ Homère à Héraclite. Séminaires 1982-1983. La création humaine II*, Paris 2004]
- Κορνήλιος Καστοριάδης, 2008 [2008] *Η ελληνική ιδιαιτερότητα. Η πόλις και οι νόμοι. Σεμινάρια 1983-1984*, ed. E. Escobar, M. Condicas, and P. Vernay, trans. by Z. Καστοριάδη, (Αθήνα 2008) [orig. *Ce qui fait la Grèce, 2. La Cité et les lois. Séminaires 1983-1984. La création humaine III*, Paris 2008]
- Jacques Lacan, 1992, *The Seminar of Jacques Lacan VII: The Ethics of Psychoanalysis, 1959-60*. Επιμ. J. – A. Miller. Μτφρ. D. Porter. Routledge: London & N.Y.
- Miriam Leonard, 2005. *Athens in Paris. Ancient Greece and the Political in Post-War French Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Hugh Lloyd-Jones, 1998, *Sophocles’ Antigone, Women of Trachis, Philoctetes, Oedipus at Colonus*, Loeb Classical Library, Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Hugh Lloyd-Jones & Nigel Guy Wilson, 1990, *Sophoclis Fabulae* (Oxford Classical Texts), NY: Oxford University Press.
- Σοφοκλή Αντιγόνη, μτφρ. Κ. Γεωργουσόπουλος, Αθήνα: εκδ. Κάκτος.
- Christiane Sourvinou – Inwood, 1989, “Assumptions and the Creation of Meaning: Reading Sophocles’ *Antigone*”, *JHS* 109, 134-48.
- Christiane Sourvinou – Inwood, 1990, “Sophocles’ *Antigone* as a Bad Woman”, στο F. Dieteren & E. Kloek (επιμ.), *Writing Women into History*, Amsterdam, 11-38.

